

חוברת לימוד והגות

וישלח

12 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

שתיים־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "וישלח: כיצד נמנעים מן העימות עם עשו": מה עושים ביריב כשהוא אחר, וכשהוא שוכן גם בתוכנו? מלאכים ממש, הדורון, התפילה ושני המחנות — ולקחו של הרמב"ן: השאלה אינה כיצד לעשות מלחמה, אלא כיצד להימנע ממנה.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת וישלח

01	העשו השוכן בתוכנו
02	שלוש מתנות יקרות
03	כשהצלחה מעוררת איבה
04	לשלוח מלאכים ממש
05	שני יצרים בבטן אחת
06	האם היה צריך לקרוא לו "אדוני"?
07	כיצד נמנעים ממלחמה
08	"עם לבן גרתי"
09	שני מחנות ותפילה
10	השור והחמור
11	בטוח, ובכל זאת מודאג
12	שלוש שליחויות שלא הושלמו

הצגה

השיעור נפתח בשאלה מטרידה: מה עושים ביריב כשהוא אח — וכשהוא שוכן גם בתוכנו? יש רגעים, אומר הרב, שבהם אנו שונאים את עצמנו, שבהם אנו פוגעים בעצמנו.

השאלה

האם יש להשמיד את היריב, מחוצה לנו ובתוכנו, או לנסות לביית אותו?

התשובה

הרב: "יש עשו השוכן בתוכנו".

עולם הטכנולוגיה שוכן בתוכנו באופן מהותי. אנו מבקשים לביית אותו, לשמור עליו, אבל לא לחנוק אותו ולא לסלק אותו. יחסנו לעולם החיצון הוא מאותו טבע: לא ננהל מלחמה בכל הכופרים עד כדי השמדתם — רחוק מכך.

מה שאנו מבקשים הוא להפשיט אותם מדעותיהם הקדומות, מדעותיהם המוקדמות, מאמונותיהם המפוקפקות והסובייקטיביות, כדי לשוב אל ממד האחוה. המאבק הוא אפוא פנימי לפני שהוא חיצוני. עמנו עצמו מציג את כל נטיות התרבות והפילוסופיה של העמים האחרים: איננו אלא העולם הקטן של העולם הגדול. העניין הוא להגיע להרמוניה עם עצמנו, עם משפחתנו, עם עמנו, ומעבר לכך עם כל האומות.

מסקנת הרב

ננסה לשוב אל ממד האחוה, שהוא נחלת האנושות כולה.

לקח לשולחן

איזה חלק בתוכנו אנו מתייחסים אליו כאל אויב? שכל אחד יקרא בשם לנטייה שהיה רוצה לסלק — ושאל את עצמו כיצד לביית אותה במקום לחנוק אותה.

הצגה

לפני שהוא הולך בעקבות יעקב בדרך השיבה, מזכיר הרב מאמר חז"ל: שלוש מתנות ניתנו לישראל, והעם לא חדל מעולם לשלם את מחירן.

השאלה

מדוע התורה, ארץ ישראל והעולם הבא נקנים רק ביסורים?

התשובה

"שלוש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין: תורה, וארץ ישראל, והעולם הבא" (ברכות ה, א).

מי שאינו משקיע את עצמו, שאינו מסכים באמת להתמסר להן גם במחיר סבל, לעולם לא יוכל לקנותן. כי דברים שנקנים בקלות — כך גם הולכים לאיבוד. אבל כשעמלו כדי להשיגם, אין נפרדים מהם בקלות: מגינים עליהם, נאבקים כדי לשמור עליהם.

שלוש המתנות האלה מקיפות את הקיום כולו. ארץ ישראל היא המרחב. התורה היא הזמן, שהרי עניינה לקדש את הזמן באמצעותה. והעולם הבא שעליו חולמים הוא זה שמבטיח לנו את נצחיותו של הכול: של חיינו, של המשפחה, של היקום כולו.

כיצד עושים זאת? זה מה שתראה לנו תנועת השיבה של יעקב.

מסקנת הרב

כשעמלו כדי להשיג, אין נפרדים מהן בקלות, ומגינים עליהן.

לקח לשולחן

מה במשפחתנו עלה לנו במאמץ הרב ביותר? האם אנו מחזיקים בו יותר ממה שניתן לנו בלי עמל? ומה אנו מוכנים לסבול למען הלימוד, למען הארץ, למען עתיד ילדינו?

הצגה

יעקב הוא אבטיפוס הגלות: אצל לבן, אחר כך בשובו לארץ, אחר כך במצרים. אחרי עשרים שנה — עשרים ושתיים ליתר דיוק — אין חסר לו דבר: בית, אחד עשר ילדים, הון, ודווקא אז עליו לצאת.

השאלה

מדוע דווקא ברגע הצלחתו מעורר יעקב איבה — ומדוע עליו אז לשוב?

התשובה

הרב: "מרגע שהגשים את עצמו, הוא מעורר איבה בתוך משפחתו שלו".

גיסיו כבר אינם מביטים בו כפי שהביטו: הוא ניצל את נכסי הורינו, ניצל את אדמתנו, צבר הון עצום, והוא מתייצב בכל עצמאותו. גם החותן לא. זה אותו מנגנון בהיסטוריה: שמתוך העוני הגמור שאליו הביאונו הרדיפות, הפגרומים והמזימות, הצלחנו בכל זאת — את זה האומות אינן יכולות לקבל.

במוקדם או במאוחר צריך לארוח את המטלטלים ולשוב אל העוגן, אל המקורות, אל השורשים, כי משם אפשר להקרין יותר מכול.

אבל שם מחכה לו עשו. יעקב נמצא בין שתי איבות שנולדו מאותה משפחה, המאחדות באותה תוכנית להשמיד את זרע אברהם, כל אחת בדרכה: האחת בהתבוללות, האחרת ברדיפה מתמדת. כיצד לנהוג בין השתיים? זו כל שאלתה של הפרשה.

מסקנת הרב

במוקדם או במאוחר צריך לארוח את המטלטלים, לשוב אל העוגן, אל המקורות, אל השורשים.

לקח לשולחן

האם כבר הרגשנו שהצלחה הביאה לנו יותר אויבים מאותבים? היכן שורשינו, אלה שמהם נוכל להקרין יותר מכול?

הצגה

יעקב חוזר אחרי עשרים ושתיים שנה בבית לבן. עוד לפני שראה את עשו, הוא שולח שליחים לקראתו. הכתוב אומר "מלאכים", ורש"י מפרש: מלאכים ממש.

השאלה

מה פירוש לשלוח מלאכים ממש ולא בני אדם – ועל מה מוותר אדם כשהוא נוהג כלפי אחיו כמלאך?

התשובה

"וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו" (בראשית לב, ד) — "מלאכים ממש", מפרש רש"י.

לאדם יש בחירה חופשית; למלאך אין, כי הבחירה החופשית נמצאת בין הטוב לרע. אבל צריך לראות היכן היא פועלת: ברמת התפיסה — מה עליי לעשות, באיזו דרך לבחור? משהתקבלה ההחלטה והמעשה החל, השאלה כבר אינה עומדת.

בשלחו מלאכים ממש, יעקב מתעלם מבחירתו החופשית. מדוע? משום שעשו הוא אחיו, נרצה או לא נרצה. חדלים או לחפש מי טועה ומי צודק, שהרי לא נהרג זה את זה, ומוצאים שוב את המכנה המשותף של האחוה כדי לתאם את הצעדים.

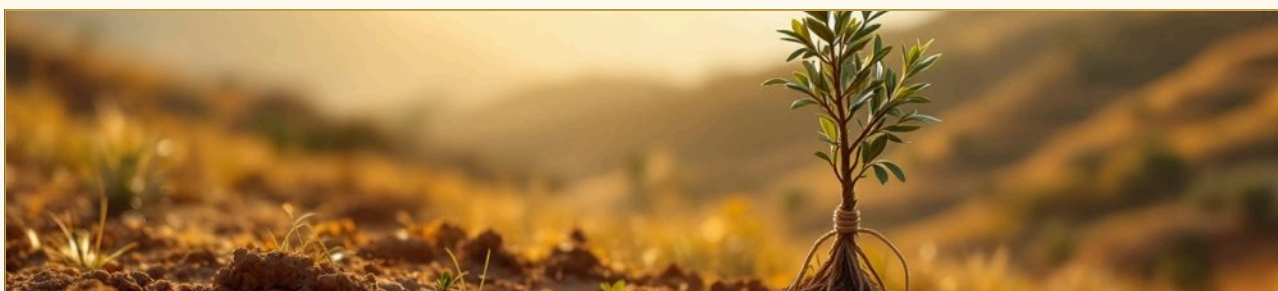
להתעלם — פירושו כבר לצמצם את עצמי מול האחר כדי לחפש עמו קרקע משותפת. אבל יש דבר שמעבר לכך: לעמוד במקור האחוה, כפי שהייתה לפני שהתעוררו הבעיות. שם היה נפלא. עם העמים, עם משפחתנו, עם עצמנו — צריך למצוא שוב את נקודות ההסכמה המשותפות, בלי להתחשב בשום השתייכות.

מסקנת הרב

יש דבר שמעבר לבחירה החופשית: כשאני עומד במקור האחוה, כפי שהייתה לפני שהתעוררו הבעיות.

לקח לשולחן

לכל אחד יש במשפחתו מחלוקת שבה הוא בטוח שהצדק עמו. שכל אחד יזכיר את זו שהוא מסרב לסגור משום שהוא מחכה שיצדיקו אותו. ואיך נראה הקשר הזה לפני שהבעיה התעוררה?

הצגה

משתתפת מקשה: כיצד לומר שבמקור האחוזה הייתה נפלאה, כשיעקב ועשו נאבקו כבר בבטן אמם? הרב משיב במה שמתרחש בכל אחד מאיתנו.

השאלה

אם שני האחים נאבקו כבר לפני שנולדו, האם אפשר עוד לדבר על אחווה מקורית?

התשובה

"ויתרצו הבנים בקרבה" (בראשית כה, כב).

בכל חינוך של עצמנו, אנו נמשכים לבית המדרש לא פחות מאשר לעולם הטכנולוגיה. היינו רוצים לחבר בין הישיבה לאוניברסיטה, בין התורה לפילוסופיה, לצרף את שני קטביו של העולם הזה. בבטן, במקור, שני היצרים נמצאים יחד, יצר הטוב ויצר הרע, ואיננו יכולים להיפרד מהם.

השאלה היא אפוא כיצד לנהל אותם, כיצד להפעיל אותם. כי מה שדוחף אותנו קדימה אינו בדרך כלל יצר הטוב: זה יצר הדחפים, האינסטינקטים, התשוקות, התאוות.

אותו צריך להעמיד בשירותו של האחר — יצר הטוב, שמתחיל להתגלות רק בגיל שלוש־עשרה לבנים ובגיל שתיים־עשרה לבנות.

מסקנת הרב

איננו יכולים להיפרד מהם. השאלה היא כיצד ננהל אותם, כיצד נפעיל אותם.

לקח לשולחן

איזו תשוקה, איזו שאיפה דוחפת אותנו קדימה השנה? בשירות מה אנו מעמידים אותה? ולמי שמתקרב לבר מצווה או לבת מצווה: מה בתוכו מתחיל לרצות להוביל?

האם היה צריך לקרוא לו "אדוני"?

הצגה

יעקב מורה לשליחיו: כה תאמרון לאדוני לעשו. המדרש אינו מקבל זאת. הוא מביא פסוק ממשלי: מעין נרפש ומקור משחת — זה צדיק המט לפני רשע.

השאלה

האם היה מותר לקרוא לעשו "אדוני" — או שיש לסרב להשפיל את עצמנו לפני מי שבא חמוש?

התשובה

"כה תאמרון לאדני לעשו" (בראשית לב, ה); "מעין נרפש ומקור משחת, צדיק מט לפני רשע" (משלי כה, כו).

המדרש אינו מסכים: לא ייתכן להתכופף לפני הרשע ולקרוא לו אדוני. הוא מביא גם את משל "מחזיק באזני כלב" — העובר בדרך ומתעבר על ריב לא לו. האיש הזה הלך לדרכו; לא אתה היית צריך לצאת לקראתו. הנח לו לבוא: עוד אינך יודע מה הוא רוצה ממך, ואתה תגרה אותו.

ובכל זאת מדיניות טובה היא להגדיל את האחר, להסיר ממנו את התסביך שיש לו מולך, לנהוג בו בהערכה. הוא בא עם ארבע מאות איש: אין טעם להתרברב. צריך לנקוט תחבולה, ואחת מדרכי התחבולה היא לתת לו יותר ביטחון, כי יבוא רגע שבו יכנע לחולשותיו ויאבד מעצמו.

זה מה שקרה: עשו עזב לבסוף את הארץ מעצמו, אף שהבכורה שתבע כוונה גם אל הארץ הזאת. יש אפוא לעמוד בין שני הרעיונות האלה: לכבד את האחר, ולהישאר על המשמר.

מסקנת הרב

מדיניות טובה היא להגדיל את האחר ולהסיר ממנו את התסביך שיש לו מולך.

לקח לשולחן

יש הבדל בין להיכנע לבין לפנות מקום. היכן קראנו למישהו "אדוני" מתוך פחד — והיכן עשינו זאת כדי לנטרל מלחמה? ולקראת מי יצאנו בשעה שהלך בשקט לדרכו?

הצגה

יעקב מתכונן בשלוש דרכים: בדורון, בתפילה ובמלחמה. על הדרך השלישית, אומר הרב, מוסיף הרמב"ן את העיקר.

השאלה

האם המלחמה היא הדרך לכבוש ארץ ולשמור עליה?

התשובה

"התקין עצמו לשלשה דברים: לדורון, לתפלה ולמלחמה" (רש"י על בראשית לב, ט).

לנהל מלחמה אין פירושו בכל מחיר. השאלה אינה כיצד לעשות מלחמה, אלא כיצד להימנע ממנה — ובמיוחד מול אויב חזק יותר במספר, ומשום שהמלחמה מלבה נקמות.

אין לרצות בכל מחיר לכבוש את הארץ בכוח: יש לכבוש אותה באמונה, בערכים שמגינים עליהם בה. זה מה שמצדיק את הבעלות על הארץ. אז רואים את האויבים מתרחקים מעט מעט, מוותרים, ומכירים מעצמם בערכים האלה.

כי את הערכים האלה הם כבר חולקים, אבל ברמה נמוכה יותר. מה שעושה אותם לאלילים ולא לאמונה מאחדת הוא שהם נשארו בריבוי: הם הרבו אלילים, פילוסופיות, זרמי חיים, אידיאולוגיות. ולכן הם מנהלים ביניהם מלחמות השמדה.

מסקנת הרב

השאלה אינה כיצד לעשות מלחמה, אלא כיצד להימנע ממלחמה.

לקח לשולחן

מי שצודק חושב לעתים קרובות שהוא פטור מזהירות. איזו מלחמה, השבוע, יכולנו להימנע ממנה במקום לנצח בה? ואת ערכינו — האם אנו מגינים עליהם בכוח הטיעונים או בדוגמה של חיינו?

הצגה

יעקב שולח לומר לעשו משפט זעיר: עם לבן גרתי. רש"י שומע בו אזהרה, וחז"ל קוראים ב"גרתי" את המספר שש מאות ושלש-עשרה. והנה אין אדם יכול לקיים לבדו את כל המצוות.

השאלה

כיצד יכול יעקב לטעון ששמר תרי"ג מצוות בגלות, כשאין אדם יחיד מסוגל לכך?

התשובה

"עם לבן גרתי" (בראשית לב, ה) — "גרתי" בגימטריה תרי"ג, לפי רש"י.

אף שגרתי אצל לבן, שמרתי על זהותי: הם ניסו בכל דרך להסיט אותי ממנה, ואני נשארתי על המשמר. אבל תרי"ג? אפילו צדיק גדול אינו מקיים אותן: הוא אינו כהן, מצבים מסוימים לעולם לא יודמנו לו. תרי"ג המצוות מתקיימות רק בתוך עם.

יעקב אומר אפוא לאחיו: מה שאתה מקיים מצדך ומה שאני מקיים מצדך זה לזה. בהיעדרי אתה כיבדת את הורינו. איני מכחיש את מעשיך הטובים, ואני זוקף לזכותך כל מה שאני עושה. זו משמעות "שבעים נפש", בלשון יחיד: הכול נפש אחת, כי הכול משלים זה את זה.

גם לגלות עצמה יש ערך. שם נולדנו, שם גיבשנו את זהותנו, למדנו להיות רגישים לצרת האחרים ולשתף אותם בשמחותינו. חז"ל היו לומדים פרשה זו לפני שעלו אל השלטונות הרומיים.

מסקנת הרב

כל מה שאני עושה, איני עושה לעצמי; אני עושה זאת כדי להפיץ בעולם את ערכי האמונה באחדות ה'.

לקח לשולחן

אנו מונים בשמחה את זכויותינו, ולעתים רחוקות את אלה של מי שמילא את מקומנו בהיעדרנו. מי במשפחה נשא את מה שאנחנו לא נשאנו? האם אנו מוכנים לומר שמה שעשה נזקף גם לחשבוננו?

הצגה

יעקב מפחד מאוד. הוא מחלק את אנשיו לשני מחנות: אם יכה עשו את האחד, השני יוכל להימלט. אחר כך הוא מתפלל לאלקי אביו אברהם ולאלקי אביו יצחק, ומבילה את הלילה בהרהורים.

השאלה

כשנקטנו כל אמצעי הזהירות האפשריים, לשם מה עוד התפילה?

התשובה

"כי במקלי עברתי את הירדן הזה, ועתה הייתי לשני מחנות" (בראשית לב, יא); "הצילני נא מיד אחי מיד עשו" (בראשית לב, יב).

מאבקו של יעקב בעשו הוא מאבק הישרדות. הוא חושש שיצטרך להילחם בו ולהרוג אותו, וחושש באותה מידה שעשו יהרוג אותו. המאבק הזה קיים תמיד. יהיה אדם בטוח בעצמו ככל שיהיה, ינקוט את אמצעי הזהירות הדרושים, יסמוך על הדיפלומטיה ועל אמצעי ההגנה: אין בכל אלה די. צריך תפילה.

יעקב אומר זאת: אני מצטמצם היום לחלק את משפחתי כדי לעמוד מול אחי. הוא ירא ממנו משום שהוא גם אחיו וגם עשו. קשה להילחם באדם שבשם האחוזה רוצה להשמיד אותך.

והוא מזכיר את ההבטחה: זרעך יהיה כחול הים. רומסים אותנו, דורכים עלינו כעפר הארץ; אבל מן האדמה הזאת הצמחנו חדש. והחול הזה שאי אפשר לספור אותו, הוא שעוצר את גלי הים המאיימים להציף את העולם.

מסקנת הרב

התפילה היא שמסוגלת להעביר אותנו מעבר לכל הביטחונו שאנו נוקטים בעצמנו.

לקח לשולחן

על מה אנו סומכים קודם כול כשאנו מפחדים: על קשרינו, על הביטוחים שלנו, על אמצעי הזהירות? על מה, השנה, התפללנו בשעה שחשבנו שכבר הסדרנו אותו בעצמנו?

הצגה

יעקב שולח להודיע לעשו: ויהי לי שור וחמור, צאן ועבד ושפחה — ואחר כך מכין לו דורון. לעשו אין צורך בזה; אין לזה ערך בעיניו. יש אפוא לשמוע כאן לשון מוצפנת.

השאלה

מדוע להעניק לאדם שיש לו הכול בהמות שאינן מעניינות אותו – ומה בדיוק אומרים השור והחמור?

התשובה

"ויהי לי שור וחמור, צאן ועבד ושפחה" (בראשית לב, ו); "עני ורכב על חמור" (זכריה ט, ט).

השור הוא המאבק: זה שבזירה מתמודד עם הזקיפות שהאדם מעמיד מולו, ומבקש בקרניו לערער את יציבותו. החמור הוא הדימוי המשיחי, מי שבא רוכב על חמור. יש לנו שני משיחים. השור הוא משיח בן יוסף: יסוד המאבק במלחמה המסעירה את העולם כולו, והוא עתיד לאבד בה את חייו.

אנו סומכים על משיח בן דוד: איש התהלים, איש התפילה, מי שיש בו הכוח הזה, אבל מעמיד את עצמו בשאלה כל הזמן.

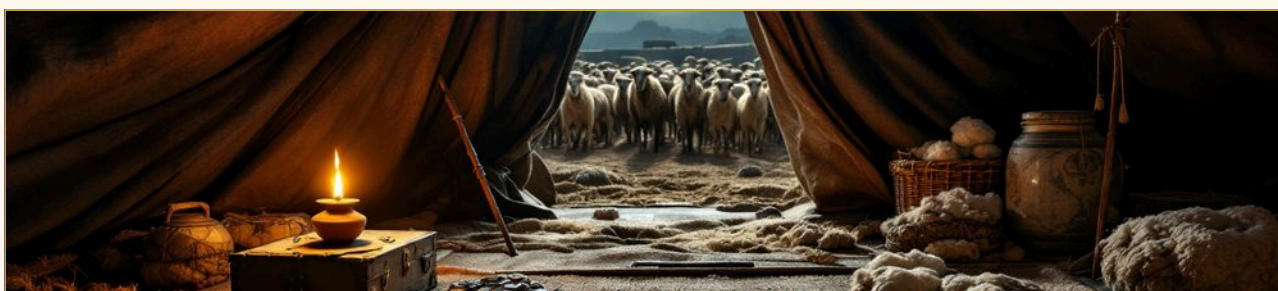
והדורון עצמו ספור: ארבע פעמים המילה "מנחה", ארבע פעמים המילה "מחנה". ארבעה שלבים — מצרים, חורבן הבית הראשון, חורבן השני, לקראת בניין העתיד. אני מגיש לך מנחה הצופה אל שלבי ההיסטוריה של בית יעקב; אבל דע שהיא מותנית בהישרדות מחני.

מסקנת הרב

לא עליו אנו סומכים. אנו סומכים על משיח בן דוד.

לקח לשולחן

אנו מעריצים ברצון את מי שעולה לקרב, פחות את מי שבוחן את עצמו. מי מן השניים היינו בוחרים, סביב השולחן הזה, למנהיג? ומאיזה מאבק אנו מצפים שיכריע בשאלה שאינה מוכרעת אלא בתפילה?

הצגה

ה' אמר ליעקב שלא יירא דבר ושישוב לארצו. כשנקראים באמת לשליחות, אפשר להתקדם. ובכל זאת נשארת בו שאלה הרודפת אותו.

השאלה

מדוע אדם המוכבט בהשגחת ה' שואל את עצמו עדיין אם עמד בציפיות?

התשובה

"עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך" (בראשית לא, מא).

בתום ארבע־עשרה שנה היה על יעקב לארוז את חפציו: מה שלשמו יצא הושלם, הוא נשא את רחל ואת לאה, הוא הקים משפחה. אבל הוא רצה גם לצבור הון, והוסיף שש שנים, עם תנאי על שכרו, לפני שישוב.

אלה שיקולים שאדם נוקט לפעמים. אבל הוא מוכיח את עצמו עליהם. זה במחיר ההורים שלא ראה שוב, במחיר שיבה ארוכה מדי, במחיר חינוך שנשאר מיטלטל לילדים: כדי שיהיו משפחה מאוחדת, יהיה צורך לעבור משברים. זה גם מה שמזין את פחדו מפני עשו, שנשאר ליד ההורים.

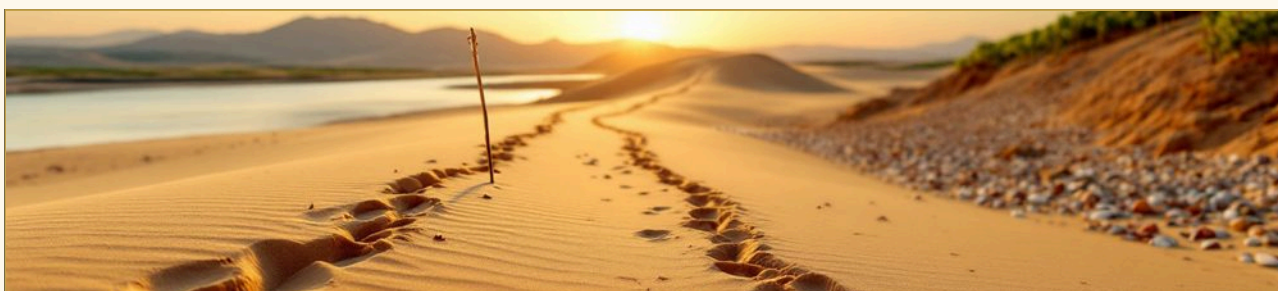
ואל נשכח, אומר הרב, שמה שקרה לדינה נשען במידה מסוימת על החשבון של השהות הממושכת הזאת אצל לבן.

מסקנת הרב

אולי לא הייתי ראוי. אולי חטאתי פה ושם.

לקח לשולחן

אילו שנים "הוספנו" במקום כלשהו — בשביל הכסף, הקריירה, הנוחות? במחיר של מה? ומי במשפחה שילם את החשבון?

הצגה

לסיום, הרב מקרב שלוש פרשות הבנויות על אותו פועל של שליחה: וישלח, בשלח ושלח לך. שלוש שליחויות, ומסקנה אחת.

השאלה

מה מלמדות אותנו שלוש שליחויות בתורה שלא הושלמו?

התשובה

וישלח (בראשית לב, ד); בשלח (שמות יג, יז); שלח לך (במדבר יג, ב).

וישלח הוא היחס בין יעקב לעשו. בשלח הוא יציאת העם היהודי ממצרים ויציאתו לדרך אל ארץ ישראל. שלח לך הוא שליחת המרגלים. ואף אחת מן השליחויות האלה לא הושלמה.

ובכל זאת אלה מעברים הכרחיים, שעלינו לעבור בהם בהמתנה להשלמה. הרב אומר זאת בסגירת השיעור: אל לנו לדמיין שסיפורם של יעקב ועשו שייך לעבר. הוא מלווה אותנו היום.

מסקנת הרב

אל לנו לדמיין שסיפורם של יעקב ועשו שייך לעבר. הוא מלווה אותנו היום.

לקח לשולחן

איזו "שליחות" של משפחתנו נשארה בלתי גמורה? האם זה כישלון, או מעבר הכרחי אל מה שעתיד לבוא? והיכן, היום, אנו חווים מחדש את פגישתם של יעקב ועשו?